

Torre de Cala Manacor

Àngel Aparicio Pasqual (GEFB)

Referències històriques

La presència de talaiers a les marines de Manacor està documentada ja cap a mitjan segle XIII.¹ El mes de maig de 1349, tement-se la reconquesta del Regne de Mallorca per part de Jaume III, el governador Gilabert de Centelles escriu al batle de Manacor manant-li que extremés la vigilància a les marines especialment el present estiu, d'altra part l'època més adient per a la precària navegació alhora més freqüent i nombrosa. És dins aquest període quan el sistema de vigilància assoleix major complexitat i rellevància, embaulant els avisos d'aïllaments amb les viles veïnes properes. Arran d'aquest sistema, les notícies de la presència, bàsicament, d'enemics es fan arribar des de Manacor cap al llevant fins a Artà, Alcúdia i Pollença i pel ponent es transmeten a Santanyí i Lluçmajor. Binimelis ens diu que abans de construir-se la torre, els talaiers sotjaven al puig anomenat Sa Talaia Vella de sa Marineta, a devers mil passes de la vila, situat al bell mig de cala Varques i cala Magraner [*sic*], i que segons per on s'apropaven els vaixells feien els focs d'avís d'un costat o de l'altre.

El cert és que la por i l'angúnia forçaren la necessitat d'oferir seguretat als talaiers i alhora gaudir d'un edifici de caire dissuasiu de cara a l'enemic. La insistència per aconseguir-ho donà els fruits desitjats i mogué el virrei Miquel de Montcada l'any 1577 a establir amb els jurats de Manacor un pacte per tal de triar el lloc on bastir un forn de calç, element indispensable per iniciar la construcció de la torre.

Malgrat haver-se principiat de tot d'una, cap a finals d'any les obres es veuen paralitzades per la manca de doblers; no obstant la precarietat, sembla que s'aprofità l'obra feta per fer-hi les guardes.²

L'any següent, el nou virrei Antoni Doms dictaminà que les despeses que hi mancaven les havia de costejar l'ajuntament de la vila; així, per acabar-se les obres que encara no eren enllestides, foren tretes a l'encant per escarada i preses pel mestre picapedrer Rafel Corona. Cap a finals de setembre de l'any 1578 la torre es donà per acabada.³

El 31 d'agost de 1580 es nomenaren els primeres torrers, almanco els pagats per la Universitat del Regne de Mallorca: es tractava de Pere Llull i d'Andreu Mestre, que gaudien d'un salari de 75 lliures.⁴

La substitució de Pere Llull per Antoni Fullana el 24 de setembre de 1584 coincidí amb l'augment del salari fins a arribar a les 78 lliures.⁵

No ens ofereix cap detall significatiu la visita que féu el gener de l'any 1585 el virrei Lluís Vic, que tot just ens diu que “vi la torre de cala Manacor y ordené en ella lo necesario”⁶, sense poder saber-ne ni tan sols l'estat de conservació, que de fet no havia de ser gaire bo ja que durant els anys 1597 i 1598 se succeeixen les freqüents queixes dels torrers Ramon Cardell i Antoni Fullana, denunciant moltes deficiències i mancances de l'edifici, com ara que havia caigut bona part del parament de la terrassa i quan plovia hi entrava aigua a la cambra per un clivell que s'havia produït a la volta.

Com a detall curiós, destriable d'aquesta turbulenta època, farem menció a les denúncies efectuades pels talaiers de Lluçmajor quan debades avisaven de la presència de naus enemigues aleshores inexistents.

Aquests, deslligant-se de l'afer, responsabilitzaven els de Santanyí, dient que no feien els senyals de foc i fum com calia i això els creava confusió. Tanmateix, la progressió arribava als talaiers de Manacor i ells ho feien extensiu als d'Artà. El virrei Pere de Pacs, el 21 de setembre de 1589, ordenà al capità de Manacor Pau Vidal que baratés els talaiers de la seva marina.⁷

El requeridor Benet Verger visità la torre el 19 de juny de 1597 i hi trobà els dos torrers de guarda. Per armament tenien dos mosquets amb els seus flascos, cinc canes de metxa, quatre lliures de pólvora i altres quatre de plom (per fer bales) a més d'un fester. Diu que la torre necessita una porta nova per a la garita de la terrassa i arreglar la fornícula per estovar-hi les municions i la pólvora.

Cap a finals de l'any 1603 els torrers continuaven queixant-se que no podien estar a la torre quan plovia, ja que s'havia agreujat la situació de precarietat, fet que ens dona a entendre que no s'havia adobada, almanco, com pertocava.

No seria fins a l'any 1620 quan per ordre del virrei Carles Coloma fou redreçada, emperò els resultats tampoc no havien d'ésser d'allò més satisfactoris, ja que quatre anys després els torrers tornaven a posar en evidència el mal estat de l'edifici, denunciant tot un reguerol de deficiències.⁸

L'any 1653 ja gaudia d'artilleria, ja que sabem que Pere Bonnin, fonedor, li féu un gra de foc al fogó de la peça, per la qual cosa cobrà 4 lliures.⁹

Durant els anys 1655 i 1656 feinejava a la torre Pere Coll, picapedrer de Manacor, que cobrava 9 lliures i 17 sous per la feina feta per escarada, la calç, la grava i el guix.¹⁰

Alhora, Sebastià Banús, ferrer, posava forrellats i panys a les portes i dues frontisses al batiport, que s'havien fet poc abans. Aquest darrer també cobrava 18 lliures per un reixat que hi féu a la finestra (hem de suposar que aquesta finestra havia d'estar situada a la garita de la terrassa).¹¹

Un document signat el 29 de juliol de 1667 ens permet saber alguns aspectes arquitectònics de la torre per aquesta època, que sens dubte són d'una importància cabdal a tenir en compte per al coneixement dels diferents elements que conformaven l'estructura original, actualment desvirtuada, gràcies a la descripció que ens en fa el tinent de mestre major de la fortificació del rei i mestre en cap de l'artilleria, Gabriel Cladera. Així, sabem que Pere Muntaner i Bartomeu Mesquida, picapedrers manacorins, dugueren a terme les obres per escarada al preu de 50 lliures. S'esmenten, entre les tasques a realitzar, «reparar les dues troneres [...], paredar i reparar les obres mortes, repassar el trespol de la torre, desfer i fer tot lo que serà necessari del sintell de alrederor de les verdescas i repassar tots los permodols que seran necessaris i referir tot dit sintell de dites verdescas, una grita per cubrir el caragol de dita torre qui puja a la terrassa, fer una porta al portal de dita torre i posar un pany al armari de la monitio».

S'ha d'anar en compte a l'hora d'interpretar aquest document, puix pareix indicar que disposava d'un matacà corregut, que bé podria haver envoltat la torre a manera de cosser. També és acreditable l'existència, més endavant documentalment constatada, de dues troneres per a l'ús del canó. Una nota al final del document afegeix que la caixa d'aquest està rompuda i que es troba caigut al terra, és a dir, que els torrers Onofre Fiol i Mateu Mestre no podien emprar-lo.¹²

No podem precisar quan s'encavalca, emperò el mes de juny de l'any 1675 els nous torrers Melcior i Danús Riera sol·licitaven pólvora per poder-lo utilitzar.

Tres anys després, el 29 d'abril de 1680, Bartomeu Mesquida feinejava a la torre per ordre de Gabriel Cladera, esperonat per les constants queixes dels nous torrers Melcior i Danús Riera. Per les tasques fetes i els materials emprats cobrava 30 lliures pagadores en dos terminis, el primer de 10 lliures cobrat el dia següent d'haver-se signat aquesta concòrdia.¹³

El fet d'haver contribuït Manacor a les despeses per la construcció de la fortalesa de la punta de n'Amer l'any 1696 no fou motiu eximent per evitar que als torrers Bartomeu i Melcior Riera se'ls descomptassin de llurs salaris cinc sous mensuals de les 6 lliures, 13 sous i 4 diners que cobraven; aquesta deducció es féu també a la resta de torrers de l'illa per poder pagar els nous torrers i l'alcaid de la fortalesa esmentada.¹⁴

Josep Carrillo, des de Madrid, per ordre de l'excèntric Felip V, dia 10 de setembre de 1701, quan encara no feia un any de la mort de Carles II, manava al virrei Francesc

Miquel de Pueyo que es fes una exhaustiva relació de les torres existents a l'illa posant especial esment a les plantes i al disseny, així com una inspecció per a la seguretat de les marines. És difícil constatar com es duqué a terme l'ordre donada i de quina manera afectà els torrers Guillem i Sebastià Riera, si bé arran d'aquesta situació i amb certes connotacions de caire repressiu hagueren de dur un control rigorós dels trets efectuats, pólvora i munició emprada, emperò respecte de la torre no hem trobat cap millora. Per contra, el que realment quedà patent, amb una despesa molt important, foren les reformes i millores dutes a terme per Martí Gil de Gainza a les murades de Ciutat.¹⁵

L'any 1711 la torre era atesa per Guillem Riera, per haver renunciat a la plaça son pare Bartomeu, que encara hi feia guardes ocasionalment acompanyat de Martí Gomila.¹⁶

Durant la Guerra de Successió, el 4 d'abril de l'any 1715, en un intent de rebutjar un desembarcament francès de més de tres-cents homes, s'envià un escamot de trenta civils armats a la torre. Un llastimós fet succeí quan al torrer se li rebentà la peça quan la disparava i morí a l'acte.¹⁷

Donant compliment a una ordre de 28 de maig de 1726, s'habilitaren dues cases a Manacor, propietat d'Andreu Nadal i d'Antoni Jaume, per als dragons que tenien cura de la seguretat d'aquesta contrada. El 9 de juliol de 1727 el batle, seguint instruccions de l'intendent general Dídac Navarro, hi destinà quatre dragons i un caporal.¹⁸ Possiblement per atendre l'augment de personal, durant aquest període intermedi s'engrandiren les casetes dels torrers i es construïren les menjadores per als cavalls.

Hagueren de passar un bon grapat d'anys, d'ençà de l'esclafit, perquè es dugués un canó de bell nou a la torre. No fou fins dia 7 de febrer de 1733 que des de l'Almudí de Ciutat es va portar un falconet de bronze de gàlib 2 amb carrereta d'ullastre, juntament amb dues escopetes i dues espingardes. Tot plegat fou lliurat al torrer Miquel Gomila.¹⁹

Dia primer de març de 1733, atesa una ordre del comandant de l'artilleria amb data de 7 de febrer del mateix any, sobre armament i estat de les torres de la marina del regne, s'endugueren de la torre dues espingardes o passamurs i dos mosquets, "desconcertados" [*sic*], amb tots els seus atuells, vuit bales de ferro de dues lliures i endemés els trossos de bronze del canó que havia rebentat a la torre i que, segons puntualitza l'esmentat document, ja se n'havien duit al magatzem, emperò que allà no hi eren. Per a la defensa de la torre s'hi dugueren dues espingardes o passamurs, dues escopetes en bon estat de servei i la pólvora necessària per emprar-les, així com bales (cinquanta per a cada arma) i metxa per poder efectuar els preceptius vint-i-cinc trets per arma.²⁰

Dia 30 de juny de l'any 1734 Sebastià Vidal signava, en nom del torrer Miquel Gomila, conformitat d'haver rebut de Joan Darbone, guarda del magatzem provincial, vint-i-cinc projectils de gàlib 2 per a la peça d'artilleria, a més d'una cullera, un atacador i una lliura de metxa.²¹ El dia següent, és a dir el primer de juliol de 1734, es féu un recompte general on quedaren registrades les diferents peces d'artilleria de les torres arreu de l'illa. A la torre de Manacor hi ha documentat un canó de gàlib 2 amb vint-i-cinc projectils, cinquanta lliures de pólvora i cadascun dels estris i atuells necessaris per al seu funcionament.²² És curiós, i qualque cosa hagué de succeir amb la pólvora, ja que dos mesos després, dia 15 de setembre, reberen altres 50 lliures per poder fer els preceptius 25 trets amb la peça d'artilleria.²³

L'any 1739, Miquel Gomila, el torrer més antic de la torre, denuncià haver-hi un canó de gàlib 2 de bronze i com a armament manual una espingarda i una escopeta, emperò ha de menester munició i pólvora ja que l'ha exhaurida realitzant diversos trets. Citar com a anècdota, que en la relació de sortida dels Reials Magatzems s'anomena la torre com a "Fuerte" o "Torre de Manacor".²⁴ L'any següent, el torrer Llorenç Caldentey assegurà tenir la mateixa peça, emperò li mancava pólvora i metxa per emprar-la.

Dia 6 de maig de l'any 1738, el torrer Antoni Clar comunica al batle de Manacor que no pot pujar a la torre perquè ha de menester 18 canes de rest (tipus de corda) per fer una escala.²⁵

Un any després es féu un recompte de l'armament de cadascuna de les torres de l'illa. Pel que fa a la de Manacor, trobam que disposava de dues espingardes i dos fusells; quant a l'artilleria, hi figura un canó de bronze de gàlib 2/5.²⁶

Dia 23 de setembre de 1739 li foren lliurats al torrer Miquel Gomila els següents estris: 38 lliures de metxa, 6 ½ lliures de bales de plom per a les armes, altres 58 lliures de bales de plom de a2 per al canó i 4 ½ lliures de bales d'espigarda.²⁷

Dia 2 d'abril de 1740 els torrers posen de manifest que no poden fer els senyals perquè el fester es troba espatllat. Hagueren de passar dos mesos sense; finalment, mitjançant el patró Joan Figuera, se'ls en lliurà un de nou.²⁸

Un exhaustiu inventari d'idèntica data ens permet saber com i quin era l'estat en què es trobava l'armament. Així, sabem que a la torre hi havia dues espeques (palanques per moure les peces d'artilleria), dues falques de fer punteria, una plomada, una llanada per a gàlib 2, un tiradrap, un botet o engranall, un guardafocs per protegir el replà del canó, un joc d'agulles per netejar-lo, una mesura de llauna d'una lliura de capacitat per carregar la peça, vint-i-cinc cartutxos de pergami de gàlib 2, set bales rases del mateix gàlib, dues claus per a pedra foguera per als passamurs, quatre lliures de corda metxa, un botafoc i dues arroves de pólvora.²⁹

Per ordre de Josep Vallejo, l'11 de maig de 1741 foren subministrades al torrer Llorenç Caldentey dues arroves de pólvora, pes de Castella; una planxa per tancar el fogó de la peça que pesava 2 ½ lliures; i un guardafocs de quatre. Signà el document Antoni Carrió, ja que el torrer esmentat no sabia llegir ni escriure.³⁰

És de fer notar i ens crida fort l'atenció un detall d'una relació de trets realitzats entre els anys 1742 i 1753, registrada pel torrer Miquel Gomila i signada pel batle reial de Manacor Antoni Jaume: és el fet que sovint eren dos els trets disparats a l'enemic o les "llamadas" (avisos) efectuades. Una hipotètica explicació la podríem tenir pensant que encara gaudia de les dues troneres i que, a més de la posició estratègica de la torre, aquestes havien d'abastar un angle superior als 130 graus, espai necessari, deixant de costat el factor temps, per poder realitzar dos trets consecutius amb la mateixa peça.³¹

Durant l'any 1752 es féu una inspecció a les torres del terme de Manacor. Aleshores sabem que encara conservava el falconet de bronze en bon estat, deu bales per al seu servei i tots els atuells necessaris per servir la peça. A més, disposava de dues espingardes, dos fusells i dues pistoles. També gaudia d'un fester per fer els focs d'avís.³² S'esmenta la necessitat de canviar dues jàsseres de la garita de la terrassa, ja que quan plou hi entra l'aigua, alhora que es fa necessari adobar la tronera de la part de llevant. Miquel Gomila, torrer més antic de Cala Manacor, que havia denunciat la manca de munició i per tant la impossibilitat de defensar la torre, el 15 de febrer de 1754 rebé 43 lliures de pólvora dins un barril, altres 5 lliures per a les armes manuals, 15 bales per al canó, 6 lliures de bales per a les espingardes i 3 per al fusell, 50 bales de pistola i 1 lliura i mitja de metxa.³³

Dos anys després d'haver-se fet la darrera inspecció, un reconeixement arreu de les torres de l'illa, realitzat l'estiu de 1754, ens permet saber, dins aquesta època, alguns detalls d'interès i alhora constatar que la situació s'havia agreujat, atesa la següent descripció: «La torre de calamanacor necesita de recomponer un texado por donde llueve y mudar 3 maderos rotos, también se deben reparar las troneras del parapeto». [sic]³⁴

L'any 1755 es féu un recompte general de l'artilleria a les fortificacions de l'illa. A la torre de Cala Manacor, dia 10 de gener, hi havia una peça de gàlib 2 amb 25 projectils a més dels estris pertinents per fer-la funcionar. Disposava també de dos fusells, dues espingardes i dues pistoles amb 58 lliures de pólvora per a nodriment d'aquest armament.³⁵

Una denúncia amb certa ironia feta pels torrers al batle reial de Manacor, Bartomeu Sureda, dia 4 de setembre de 1757, posa en evidència la deixadesa que per aquesta època començaven a patir les torres i talaies de l'illa. Esmenten que a la seva torre no hi ha corda per pujar-hi els estris, tampoc no tenen escala per pujar-hi ells,

que la caseta de baix està esfondrada i que els vaixells que vénen al port a carregar blat entren amb total impunitat ja que ells han de fer la vigilància enmig del camp.³⁶

Les autoritats militars, aplicant una solució d'estalvi per tal d'unificar la pólvora emprada per a cada tret de l'armament i no gastar-ne més del compte, subministraren a cada torre unes mesures estandarditzades d'una capacitat prèviament determinada, en funció de l'arma de què es disposava. El 26 de setembre de 1757 s'enviaren a la torre dues mesures d'una lliura i d'una unça i mitja. S'aprofità el viatge per dur-hi també un tapafogons de quatre.³⁷

El tinent general Antoni d'Alós, el 31 de març de 1765, manava a Miquel Suares que realitzàs una valoració de l'estat en què es trobaven les torres de l'illa. De la torre de Cala Manacor ens diu que «Necesita quitar el capillete que cubre el caracol, porque embaraza para volver el cañón a la embrasadura que descubre la cala y se hace un postizo o cobertizo de madera para él. Se compondrá el batiporte poniendole dos bisagras que le faltan». Dos anys després, el coronel Caro, encapçalant una companya de dragons muntats, recorria les torres costaneres destinant-hi unitats de servei segons valoració i criteri propi, per temor que l'esquadra anglesa que sovintejava les nostres costes s'apropàs. Almanco, per espai de quatre mesos, a la torre hi hagué una dotació permanent per torns de dos dragons a cavall per tal de reforçar la vigilància.³⁹

L'any 1769 els militars ens diuen que la torre té un canó de 3 lliures, manté els dos torrers i que està situada dins terrenys coneguts com el Rafal Pudent, propietat d'Antoni Moragues. Durant aquesta època, a la caseta que hi ha al seu peu s'hi feren millores per allotjar els dragons muntats que ajudaven els torrers en les tasques de vigilància a la contrada. Es diu de la torre que fa senyals d'avís enllaçant amb la torre del cap de'n Massot i amb la de Porto Colom.

Per ordre del virrei interí Manuel de Sentmenat, dia 5 d'octubre de 1793 el tinent coronel Bartomeu Reynaud inspeccionava les fortificacions existents a la marina de l'illa i ens proporcionava la següent descripció: «Esta torre de corto diámetro y mucha altura manifiesta de poca resistencia, siendo construida de mamposteria con pocos sillares para su travazón y toda ella muy descarnada por lo que convendría formar a su pié una pequeña batería capaz de dos cañones que defendiesen dicho parage de donde tendrían buena retirada los sirvientes a la dicha torre». ⁴⁰

Pertocant a l'afer, l'any següent una nova inspecció feta pels militars tan arrelats a l'estadística refermava que l'edifici estava en molt mal estat, insistint en la conveniència de fer una bateria baixa al peu de la torre.

Un brot de pesta que s'estenia amb rapidesa pel continent obligà a reforçar la vigilància a les marines. El 13 de novembre de 1800 el tinent general Joan Miquel de Vives i Feliu nomenava Nicolau Dameto, Jordi Olesa, el marquès de la Torre i Jordi Truyols com a comandants en cap de Manacor; aquest darrer havia d'encapçalar

un destacament de quatre dragons muntats i un caporal, juntament amb els torrers, destinats a reforçar la vigilància de la torre. Finalment, aquest fou substituït per Josep Muntaner.

D'ençà d'aquesta data la presència de dragons es féu notòria. Fou sens dubte arran d'aquesta circumstància quan es feren altres millores a les casetes dels torrers (1803).

Dia 15 de novembre de 1807 es donava per acabada la denominada "Descripción militar de las torres y puestos fortificados de la costa de Mallorca" executada per ordre de Josep Tomas i Pellicer: «Torre de calamanacor. Su altura es de 14 varas y 2 pies y su diámetro de 6 varas y 1 pie. Para subir al primer cuerpo que tiene una elevación mayor hay una escalera de cuerda y al segundo cuerpo una de caracol. Dista de Manacor dos horas y media. Tiene un cañón de fierro de a 6 de caíbre, y dos torreros que habitan en una casita apartada unos 50 pasos de la torre. Se encuentra situada al Sur-Oeste del puerto. Hay un pequeño cuartel que ocupa la caballería desde el que se reconocen todas las calas». [sic]⁴¹

Un inventari realitzat a instàncies del Reial Cos d'Artilleria encapçalat per Eusebi Martínez Comas, el 2 de novembre de l'any 1809, ens permet saber que a la torre encara hi havia un canó de gàlib 6 de ferro.

Són escasses les difluències existents entre les inspeccions que successivament es feien, almanco pel que fa a aquesta torre. Podem apreciar-ho en les anotacions fetes en una plagueta signada pel coronel d'artilleria Eusebi Rius, amb data de 31 de març de 1821, encapçalada per la llegenda "Descripción de la costa de Mallorca y estado general de sus fortificaciones", on podem llegir: «La torre de Cala Manacor está situada sobre una de las puntas de la cala y la defiende un fuego muy forzado por su demasiada elevación y distancia. Es de figura circular de 46 pies de altura sobre 18 de diámetro, con su parapeto a barbata que puede ser capaz de dos piezas pequeñas y dista de Manacor una hora y un cuarto».⁴²

La Junta Superior de Sanitat, el 16 d'agost de l'any 1821, tancava el port de Barcelona a causa d'un brot de febre groga. Les marines de l'illa foren dividides en tres cantons⁴³ i en vuit districtes. La torre de cala Manacor fou inclosa dins el segon districte, que abastava des del cap Ferrutx fins a la punta de n'Amer, encapçalada pel tinent coronel Salvador Pujol. A més d'enviar-s'hi una companya de tropa, a cada torre s'enviaren quatre paisans armats que feien guardes juntament amb els torrers.⁴⁴

Registat en un quadrant on hi ha les peces d'artilleria corresponent a l'any 1825, hi consta que encara mantenia el canó de 6 de ferro.

Acabada la pirateria i el corsarisme a la Mediterrània, l'any 1872 el cos de torrers fou abolit i les torres, sense ús tàctic, foren traspassades a Hisenda. Malgrat aquesta

determinació, el 16 d'agost de 1867 Antoni Valent, a causa d'un brot de còlera que havia sorgit a Barcelona i que s'estenia amb preocupant rapidesa, signava una ordre en nom del capità general Josep Garcia de Paredes per tal que es cobrissin les torres i talaies per civils, dient que no podien fer-ho els torrers "por haberse extinguido este cuerpo". Endemés amb la negativa circumstància de no disposar d'armes per als vigilants. La torre de cala Manacor fou inclosa dins el cinquè districte i restà per espai de quasi dos mesos sota la vigilància de dos homes.⁴⁵

Per reial decret de 15 de febrer de 1867, la torre juntament amb la caseta dels torrers fou traspassada a Hisenda i taxada en 2.975 pessetes. Vull dir per això que per bé que he recercat, no he pogut trobar la subhasta, fet que em fa pensar que podria donar-se el cas, com a succeït altres vegades, que mai no es realitzàs.

Per incloure un fet destriable dels darrers anys, val a dir que durant la guerra de 1936 els republicans hi havien instal·lat, damunt la terrassa, una metralladora de gran gàlib. Un projectil llançat per l'artilleria franquista la ferí al bell mig, esbaldregant la terrassa i esfondrant volta. Després d'uns anys d'incertesa i progressiu deteriorament de l'estat de conservació, l'any 1960 fou restaurada pels propietaris dels terrenys.

Breu descripció arquitectònica

La torre està composta per dos cossos: el cos inferior, de repeu escarpat troncocònic lleugerament atalussat; i el superior, cilíndric. Està construïda amb pedra i morter i amb el parament extern reforçat amb una sèrie d'encadenats verticals fets amb carreus de marès col·locats de llarg. Tot el parament extern era originàriament arrebossat de calç i arena, que es conserva tan sols fragmentàriament a la part de llebeig.

L'interior és auster, d'una sola cambra poc àmplia, espai únic sense envans i coberta per volta de mitja pilota. L'accés es fa per mitjà d'un portal amb orientació al mestral, situat a mitjan torre, que es modificà en alçada encastant uns escalons a la part massissa inferior quan es va fer la restauració, amb la intenció de facilitar l'accés als visitants, col·locant a l'exterior una escala (de ferro i fusta) que descansava damunt d'un repeu de cinc escalons de pedra, avui encara visibles, i substituïda amb posterioritat per altra metàl·lica del tipus anomenat "de vaixell", de la qual encara en queden les restes.

L'interior disposa de tres armariets de paret, dos d'ells modificats. Hi ha també una petita xemeneia i una escala de caragol encastada al gruix del mur per pujar a la terrassa; però actualment els escalons es troben completament esbucats.

La terrassa està envoltada per una mena de parament a barbada, sense troneres i rematat per un anell en forma de fals cordó. A damunt i al centre hi ha un monolít cilíndric, suport d'un vèrtex geodèsic.

El trespol, la cambra i la resta de la terrassa foren reconstruïts amb poc encert i menys rigor; d'aquesta manera han desaparegut elements tan singulars i valuosos com és ara el matacà, que havia d'ésser sens dubte molt semblant, atesa la descripció documental, a les torres de s'Estalella o de Son Durí, i que protegia i defensava el portal d'accés. Desaparegueren també les dues troneres o la garita de sortida de l'escala a la terrassa, trastocant-se així la fesomia original.

Prop de la torre hi ha unes construccions de planta rectangular construïdes amb pedra i morter amb suport de carreus de marès cobertes per teulada d'un aiguavés, que servien d'aixopluc als torrers i posteriorment als dragons muntats.

Per concloure, vull dir que en diverses publicacions he pogut llegir que a l'interior de la torre hi havia un aljub; l'arxiduc, endemés, diu haver-hi una cuina. Cap dels documents aportats esmenta l'existència d'aquests elements o d'altres semblants. És clar, la xemeneia o una senzilla alfàbia enterrada per tenir-hi aigua donen peu a fer-ne una exagerada descripció i, per tant, els deixarem com a simples anècdotes. Darrerament i amb això hem de ser crítics, s'ha manejat amb massa freqüència el nom de "torre dels Falcons", que com hem vist al llarg de la descripció històrica mai no apareix així referenciada i, per tant, no és condreta la seva utilització.

ABREVIATURES I REFERÈNCIES ARXIVÍSTIQUES

ARM	Arxiu del Regne de Mallorca
AH	Arxiu Històric, Secció Antiga Universitat
EU	Sèrie Extraordinaris de la Universitat
RP	Arxiu del Reial Patrimoni
AGC	Actes del Gran i General Consell
AHN	Arxiu Històric Nacional
AHM	Arxiu Històric Militar (Balears)
BRM	Biblioteca Regional Militar
BOP	Butlletí Oficial de la Província
BSAL	Butlletí de la Societat Arqueològica Lul·liana
ACA	Arxiu de la Corona d'Aragó
ACI	Arxiu del Consell Insular

BIBLIOGRAFIA I FONTS

- ALCALÁ ZAMORA Y QUEIPO DE LLANO, José. *Altos hornos y poder naval en la España de la Edad Moderna*. Madrid, 1999.
- ALMIRANTE TORROELLA, José. *Diccionario Militar* (vol. I i II). Madrid, 1869 [reed., 1989].
- BOVER, Joaquim Maria. *Nobiliario Mallorquín*. Barcelona, 1996 [reprod. de 1850].
- CAMPANER FUERTES, A. *Cronicón Mayoricense*. Palma, 1881 [tercera edició, 1984].
- CATALÀ I ROCA, Pere. *De cara a la Mediterrània. Torres del litoral català*. Barcelona, 1987.
- ENSENYAT PUJOL, Joan B. *Historia de Andratx*. Palma, 1919.
- ESTADA, Eusebi. *La ciudad de Palma (fortificaciones)*. Palma, 1885.
- FONT OBRADOR, Bartomeu. *Història de Llucmajor* (vol. II, III i V). Mallorca, 1978.
- FORNALS, Francisco. *Torres de defensa y atalayas de Menorca* Mahón, 1989.
- FULLANA, Miquel. *Diccionario de l'art i dels oficis de la construcció*. Palma, 1989.
- GONZÁLEZ DE CHAVES, A. *Fortificaciones costeras de Mallorca*. Palma, 1989.
- HERRERA CASADO, Antonio. *Castillos y Fortalezas de Castilla-La Mancha*. Guadalajara, 2002.
- MASCARÓ PASARIUS, Josep. *Corpus de toponimia de Mallorca*. [6 volums] Palma, 1965.
- MASCARÓ PASARIUS, Josep. *La toponimia i cartografia antigues de les Illes Balears*. Palma, 2000.
- MERCAPIDE COMPAINS, Nemesio. *Crónica de Guarnizo y su Real Astillero (Desde sus orígenes hasta el año 1800)*. Santander, 1974.
- MONTANYA JOU, Daniel. *600 años de artillería*. Barcelona, 1942.
- PEÑA, Pedro de Alcántara. *Guía manual de las islas Baleares*. Palma, 1891.
- ROSSELLÓ VAQUER, Ramon; BOVER PUJOL, Jaume. *Història d'Andratx segle XVI*. Palma, 1999.
- ERZHERZOG LUDWIG Salvator. *Auslung-und-Wachttürme Mallorcas*. Praga, 1916.
- ERZHERZOG LUDWIG Salvator. *Die Balearen, geschildert in Wort und Bild*. [9 volums] Leipzig, 1869-1891.
- SEGURA I SALADO, Josep. *Vigilància marítima a Banyalbufar*. Palma, 1998.
- SEVILLANO COLOM, Francisco; POU MUNTANER, Juan. *Historia del puerto de Palma de Mallorca*. Palma, 1974.
- TEMBOURY ÁLVAREZ, Juan. *Torres almenaras (costa occidental)*. Màlaga, 1975.
- VENTANYOL SUAÚ, Pedro. *Historia de Alcudia*. [toms I, II i III] [Edició facsimil] Mallorca, 1982.
- VILLAR MOLINA. *Principios fundamentales de fortificación*. Madrid, 1942.
- WEYLER LAVIÑA, Fernando. *Historia militar de Mallorca*. Palma, 1968.
- XAMENA FIOL, Pere. *Felanitx, anys enrere*. Felanitx, 2000.

NOTES

¹ S'ha de dir per això, que es tractava de talaïers eventuais, en funció del perill que es preveia. Tot just es poden considerar de caire fixo aquells que es mantenien tot l'estiu, des del mes de maig fins a Sant Miquel el setembre, com és ara, el cas dels talaïers del cap de la Pedra.

² Diu l'arxiduc Lluís Salvador, al llibre *Torres y Atalayas de Mallorca* (Praga 1916), en la pàg. 46, que la torre fou bastida al lloc conegut com el Serral dels Falcons, dins el predi de Son Moro, fet que recentment ha creat certa confusió.

³ Fernando Weyler y Laviña diu que va ser construïda l'any 1580. *Historia Militar de Mallorca (siglos XIII al XVIII)* (Palma 1968, pàg. 243).

⁴ ARM EU 48 f. 388.

⁵ ARM EU 49 f. 464v.

⁶ AHN Estat. Lligall n. 3028. Expedient n. 12

⁷ ARM AH 356 F. 141

⁸ A causa sens dubte de les freqüents queixes, els jurats de la vila decideixen arreglar-la, emperò passà el temps i res no es féu.

⁹ ARM RP 2527 f. 66v

¹⁰ ARM RP 2529 f. 34v.

¹¹ ARM RP 2530 f. 10v. R.P. 2529 f. 28.

¹² ARM RP 2570 f.47 i 47v. AH. 5072 f. 15 RP 2541 f.81v i 82.

¹³ ARM RP 2708 full solt sense numerar.

¹⁴ ARM AH. 1249 A fols 77, 77v, 78, 78v. Per a més detalls, vegeu de l'autor d'aquest treball: *La fortaleza de la punta de n'Amer*. (Palma 2001) pàg. 12 i 13

¹⁵ ARM Arxiu Marquès de la Torre. Sig. 163

¹⁶ ARM AH 5097 f.32. AH 5096 f. 32 EU. 86 diversos folis.

¹⁷ Álvaro Campaner y Fuertes. *Cronicón Mayoricense* (pàg. 498)

¹⁸ ARM RP 4081 Diversos fulls corresponents a l'any 1727.

¹⁹ ARM RP 2585 C. f. 472v. Hi ha una còpia d'aquest mateix document on diu que el canó havia estat depositat en els magatzems d'Alcúdia.

²⁰ ARM RP 2585 C. C.-43 Registre 1100. Al document s'especificà ben clar que s'havia d'informar el torrer Miquel Gomila de la restricció de la metxa a una lliura, que tan sols podia emprar una unça i mitja de pólvora per a cada espingarda i dos terços d'unça per a les escopetes, pes de Castella, advertint-li que les armes són per a l'ús únicament de la torre.

²¹ ARM RP 2585 C. f. C.-48 Rtre.1192

²² ARM RP 4092 f. Solt. RP. 2585 C. C.-48 Rgtre. 1190

²³ ARM RP 2585 C. f. 472v.

²⁴ ARM RP 2585 C. f. 605 i 605v.

²⁵ ARM RP 4096 full solt.

²⁶ ARM RP 4097 (any 1739)

²⁷ ARM RP 4097 tercer full d'un lligall de quatre.

²⁸ ARM RP 4098 f. sense numerar.

²⁹ ARM RP 4097 (any 1740)

³⁰ ARM RP 2585 C. C.- 67 Rgtre. 1581

³¹ ARM RP 4098 Lligall corresponent a la torre de Manacor.

³² Joan Bauzá, batle reial de Manacor, certifica haver lliurat al torrer Miquel Gomila dues espingardes noves per substituir les espatllades existents a la torre. ARM RP 4113 primer full d'un grup de quatre.

³³ ARM RP 4114 sense foliar.

³⁴ ARM RP 4114 lligall de sis fulls sense numerar.

³⁵ ARM RP 4114 segon full sense numerar.

³⁶ ARM RP 4115 full solt.

³⁷ ARM RP 4115 paper solt d'una quarta, sense numerar.

³⁸ AHM Caixa 563 Ref. 2

³⁹ Àlvar Campaner; Op Cit. P. 561

⁴⁰ AHM Caixa 532/2

⁴¹ AHM Caixa 563/2 Sabem que l'any 1769 encara gaudia d'un petit canó de bronze. Fou, doncs, entre aquesta data i l'actual quan va ser baratat per un de sis de ferro. El document també diu haver-hi un "cuartel" per als guardes a cavall que no hem pogut establir amb certesa.

⁴² AHM Caixa 532/4 Llibret manuscrit sense numerar.

⁴³ Manacor quedava inclosa dins el primer cantó anomenat de *Llevant*, que abastava des d'Alcúdia fins al cap de Salines, dirigit pel tinent coronel Josep Santapau.

⁴⁴ ARM Arxiu Marquès de la Torre. Sig. 246/34.

⁴⁵ Arxiu CIM Sig. 249/37 Cal dir endemés que les guardes secretes que haguessin pogut pal·liar en certa manera la mancança havien estat també abolides el 31 de març de 1834 pel governador civil de Balears D. Guillem Moragues, per considerar que les 79 que encara restaven en actiu eren del tot innecessàries i costoses (57.470 reials). Sig. 249/33.